

stefanovićev odnos prema književnoj kritici

milivoj nenin

Ako postoji kontinuitet u delu Svetislava Stefanovića onda je taj kontinuitet najvidljiviji u njegovom odnosu prema književnoj kritici. Kritika je ta koja guši, sputava, koči, pa često i uništava umetnička dela. Ona je jednostrana, tesnogruda, pogrešno vodi... A srpska književna kritika posebno. Niskim, pa često i pogrešnim merilima sudi književnim delima i dovodi do poražavajućih rezultata.

Naravno, to ne znači u Stefanovićevom viđenju, da kritika ne treba da postoji; ali treba da postoji ona kritika koju pišu umetnici — samo oni idu napred, i oni imaju u vidu slobodu izraza. To je opšte mesto Stefanovićeve kritike i kao takvo ima povlašćeno mesto u kritičkom tekstu: ili je na početku, kao uvod, ili na kraju kritike kao zaključak. Braneći te svoje tvrdnje, Stefanović se nije ustručavao da započne i najžešće sukobe. Treba reći i to da nije birao protivnike — u smislu da je one najveće izbegavao, zaobilazio, a da je polemisao sa onima manje značajnim...

Prvi tekst u kojem Svetislav Stefanović radikalnije dovodi književnu kritiku u pitanje je onaj o Ljubomiru Nediću, u vreme dok je od Nedića pravljen mit. »Nemamo ništa protiv naziva: najgenijalniji srpski kritičar, samo valja priznati, u sebi dodati da su genijalni srpski kritičari u tom slučaju vrlo plitki kad je najgenijalniji od njih sasvim površan«. Slaže se, dakle, Stefanović da je Nedić naš najbolji kritičar (tekst je pisan 1902. godine), ali taj značaj ne proizilazi iz njegove lične vrednosti, već iz bednosti naših književnih prilika.

Poštoje Stefanović kod Nedića ozbiljnost, i mušku smelost kad treba iskazati svoje ubedenje; ali se protivni merilu koje je Nedić uspostavio. Naime, merilo iskrenosti nije presudno za pesnika, tu su i stvaralačka moć, snaga, energija stvaranja... Tačno je da je Nedić precistio iskrenost — ali nije ukinuo iskrenost. Otuda se kod nas ništa nije dobilo zaštitom Jakišćeve iskrenosti; a zbog iskrenosti su pogrešno osuđeni i Zmaj i Laza Kostić. Ne mogu se različiti ljudi meriti istom merom, tu je problem kritike. U tom izjednačavanju velikana s inferiornim duhovima počinju nesporazumi: ako se Gete meri istom merom kao i Kerner, proći će gore nego Zmaj i Laza Kostić.

Otuda i to da su u Nedićevom viđenju Šapčanin, Ilić i drugi veći od Zmaja i Laze Kostića. Pored kriterijuma iskrenosti koji je uveden, druga Nedićeva mana je što je ugasio svaki razgovor o pesničkoj sadržini: video je samo formu. (Tu Stefanović pominje da Nedić ni u Jakišćevim pripovetkama ne vidi ništa drugo do samo lepe slike i kitnjaste epitete. Naravno, da se to posmatranje sadržine koja se suprotstavlja formi može uzglobiti u Stefanovićevom insistiranju na drugačijem stihu, prvenstveno na slobodnom stihu).

Ali, kada na drugoj strani posmatra pesnike koji pišu i kritiku, Stefanović sasvim drugačije vrednuje. Dovoljno je videti kako je pisao o Kostićevoj knjizi o Zmaju, pa da se vidi drugačiji odnos u samom pristupu.

Dakle, Stefanovićevu protivljenje kritici je okrenuto prvenstveno protiv »zvanične« kritike. Čak se, na momente, učini da Stefanović sve svoje kritičke tekstove piše da bi se suprotstavio književnoj kritici. A to u vremenu kada se u književnost ulazilo ne pesmama ni pripovetkama, već kritikom, sigurno nije bilo prihvaćeno sa odobravanjem. Svemu ovome nije teško suprotstaviti Skerlićevo viđenje književne kritike, preciznije sve ono što se u to vreme podrazumevalo pod sintagmom »tiranijska kritika« — a što je značilo i uvođenje pisaca u istoriju književnosti, ali i izgon. A kolika je uloga i mesto Jovana Skerlića u svemu tome nije ni potrebno isticati: njegov glas uvek je pretežao. Danas, na primer, zaboravlja se da je u vreme pojavljivanja sa najviše protivljenja dočekan Milan Đurčin; kažem, zaboravlja se, jer ga je tada Skerlić uzeo u zaštitu. Dis ni približno nije napadan kao Čurčin — ali dovoljno je da je grmnuo Skerlić.

Pošto su Skerlić i Stefanović bili ispisnici, i pošto se jedan nametnuo kao predstavnik dominantne književne linije, a drugi kao mogućnost alternative, a polemiku ni jedan ni drugi nisu izbegavali, sasvim je prirodno da je do nje moralo doći. I tu dolazimo do onoga što je već urađeno, odnosno evidentirano u našoj književnoj nauci. Tu se pominju Stefanovićevi tekstovi objavljeni u *Brankovom kolu* »Na adresu g. Jovana Skrelića«, te »Čast i sloboda tvorcima« i konačno »Da malo raščistimo situaciju«. Skerlić je pre ovih Stefanovićevih tekstova objavio prikaz Stefanovićeve drame »Sukobi« i pre pomenutog teksta »Da malo raščistimo situaciju« ubacio je svoj nemilosrdan sud o Stefanovićevoj kritici u predgovor knjizi kritika Branka Lazarevića »Impresija iz književnosti«. Nezaobilazan je u svemu tome i tekst Svetislava Stefanovića napisan povodom Skerlićeve smrti: no, tu polemike nema. Ističe se samo ono što je zajedničko obojici, a to je: rad.

No, do susreta u tekstu je došlo 1904. godine. U članku »Dve primedbe« Stefanović brani i svoju poeziju, ali želi i da se suprotstavi Skerlićevom viđenju inspiracije. Naime, često napadan da je svoju inspiraciju crpeo iz literature, a ne iz života, Stefanović se pravda (brani pokazu-

jući da nije jedini, ali istovremeno ukazujući na Skerlićevo nepoznavanje Šekspira. Skerlić je u *Srpskom književnom glasniku* napisao za Rakicevu »Ljubavnu pesmu« da je to jedna od najlepših ljubavnih pesama ispevanih na srpskom jeziku; a Stefanović — koji se složio sa takvom konstatacijom — pokazao je da je ta pesma već ispevana na engleskom jeziku. Stefanović je pokazao srodnost u motivu, u situaciji, u dekoru pesme i u onoj reči »koja je srce cele pesme« u delu »u taku noć«. I tu se sada postavlja pitanje: da li je ta pesma potpuno samonikla ili... I dalje od tog pitanja Stefanović ne želi da ode. Da li je pesma iz srca ili iz literature? (To su pitanja koja zaokupljaju Skerlića, a poznato je da Skerlić nije pristajao na literarne reminiscencije). Stefanović kaže da nije od onih koji na prvom mestu traže originalnost, ali, eto iznosi to »slučajno opažanje«.

Jasno je da to opažanje nije nimalo slučajno i da je u vreme dok se Stefanoviću odriče originalnost, sve to ipak na jedan određeni način uporište i odbrane. Ali, to su tek počeci: prave varnice će tek početi da sevajaju i da se pretvaraju u plamen koji će biti nakratko ugašen tek 1914. godine, Skerlićevom smrću.

Pomenuli smo već odnos *Srpskog književnog glasnika* prema Svetislavu Stefanoviću — prvenstveno prema Stefanovićevom prosvetiteljskom tonu (a taj ton je *Srpski književni glasnik*, očito, čuvao za sebe) — i logično je da se Skerlić oglasio. Napad je na Stefanovićevu dramu »Sukobi« koja je nagrađena na konkursu Matice srpske. Čitava analiza drame vodila je ka zaključku da je pisac te drame oskudnog književnog talenta. Stefanović prolazi kao originalan i intelektualan pisac samo u redovima poluknjiževne publike, kaže Skerlić.

I Stefanović je odgovorio. U *Brankovom kolu* od 25. avgusta 1911. godine piše (»Na adresu g. Jovana Skerlića«) da su svi Skerlićevi sudovi — bez obzira da li su povoljni ili nepovoljni — netačni i krivi. Poziva se, pri tom, na Slobodana Jovanovića koji je u prikazu Skerlićeve knjige o Svetozaru Markoviću pokazao koliko Skerlić nije u stanju da jednu književnu pojavu shvati u njenoj pravoj vrednosti. Skerlić će, po Svetislavu Stefanoviću, u srpskoj književnosti imati naziv tvorca kritike bez osećanja. No, tu se više ide na lični plan, Stefanović se osvrće na Skerlićev podsmeh i vraća istom merom. Skerlić se, naime, podsmehnuo Stefanovićevom studiranju engleske književnosti, na što naš kritičar odgovara da je u okviru lekarskog poziva studirao i englesku književnost, a Skerlić je, uzvraća se udarac, studirao francusku, a sada predaje srpsku književnost. Navodi dalje Stefanović i imena svojih, po Skerliću, »poluknjiževnih« poštovalaca: Hauzer, Čurčin, Begović, Budisavljević, Pandurović, V. Petrović, Mitrović pa čak i Bogdan Popović. Ne posebno zanimljiva polemika, ali tek je počelo.

Već u sledećem broju *Srpskog književnog glasnika*, posle negativnog vrednosnog suda o drami »Sukobi«, Skerlić povodom zbirke »Utopljenje duše« Vladislava Petkovića Disa piše čuveni »Lažni modernizam u srpskoj književnosti« i Svetislav Stefanović je reagovao oštro, beskompromisno, nepomirljivo. Napisao je, po svoj prilici, prvi manifest u srpskoj književnosti »Čast i sloboda tvorcima«. (Vreme manifesta u srpskoj književnosti je tek jednu deceniju dočnije). Manifesti su, kako to kaže Aleksandr Petrov, pisani da izazovu utisak, da zaprepaste, da iskažu prezir, negodovanje, da budu šamar javnom ukusu i mišljenju... Manifeste karakteriše povišena temperatura, patetika... Stefanovićev manifest je protiv kritike, a za poeziju. Tu Stefanović ushićeno, u zanosu, ponavlja samo ono što je već ranije toliko puta rekao, samo sada nemilosrdnije. »Dole kritika koja sudi, a ne tumaći; koja osuđuje, a ne razume! Dole kritika koja dočekuje pisca kao svoju žrtvu, svoj plen od koga živi! Dole kritika koja hoće da ubija, da bi ona živela!« A na drugoj strani: »Čast i sloboda tvorcima, svima onima koji rade i stvaraju svojom dušom! Velika, neograničena sloboda stvaranja«.

Po Stefanoviću sva kritika ima da ispašta za zločinstva koja je kroz sva vremena počinila prema umetnicima/tvorcima, da bi tek onda zaslužila da tvorcima obrate pažnju na nju. A kritika kod nas je pogotovu ta koja sputava, ograničava, ne dozvoljava umetnosti da ide napred. Stefanoviću su miliji i rapavi i neuglađeni koji se bune, nego oni uglađeni, mlaki i mlitavi »koji se dopadaju i sami sebi i drugima«.

I sada dolazi Stefanovićevu vrednovanje, direktno, ošedno, bez pogovora. Dis je pesnik »Nirvane« i da ništa drugo nije napisao bio bi pesnik. A Skerlić nema »uopšte književna smisla ni osećanja« kada to nije mogao da oseti. Tu ne pomažu nikakvi socijalni postulati iza kojih se Skerlić zaklanja i koje promovise. (»Dokonda« jer remek-delo iako je nesocijalna, a Zolina »Nana« po Svetislavu Stefanoviću uopšte ne spada u umetnost, iako je socijalna). Za pesnika je bitna vizija i pesnik je veći ukoliko je vizionarniji: siromašni u vizijama su slabi pesnici i tuđi imitatori. A oni koji imaju vizije, lutaju i traže; i otuda: »Čast i sloboda onima koji traže, jer će naći«. Jedan, u vreme kada se pojavio, sigurno bitan tekst. I Skerlić ga nije mogao prečutati, ni olako preći preko njega. Po svoj prilici je čekao prvu priliku da se sa omalovažavanjem osvrne na Stefanovićev rad. Pišući predgovor knjizi Branka Lazarevića »Impresije iz književnosti« Skerlić je pored svog viđenja književne kritike započeo (i okončao) polemiku sa drugačijim viđenjima. Odmah na početku teksta Skerlić ističe činjenicu da se knjiga Branka Lazarevića pojavljuje u doba kada počinje pobuna protivu »tiranijske kritike«. I tu navodi imena onih koji su stali udarati zvono na bunu. Prvi je bio Jovan Dučić, potom Milutin Uskoković, pa Sima Pandurović. Ali, pored ovih jovanih pisaca, ističe Skerlić, javlja se tu i Svetislav Stefanović, koji »nije video da je naša kritika rdava i štetna sve dok se njegovom dramskom galimatijasu »Sukobi« nije reklo ono što zaslužuje«. I dalje Skerlić ironično citira delove iz manifesta »Čast i sloboda tvorcima« i u jednom polemičko-pamfletskom tonu govori da je po Stefanoviću (kao i po Hendersonu) kritika kriva zato što je: raspela Hrista, kamenovala apostola Stevana, mučila Galileja, bekeljila se na Gluka... I sada ironični obrt: »No od pisanja G. Svetislava Stefanovića da predemo na ozbiljne stvari: da vidimo koliko ima razloga i smisla u svim tim osudama književne kritike naše«. I Skerlić brani književnu kritiku: tačno je da zauzima suviše mesta u našoj književnoj proizvodnji, ali je suviše mesta zauzimala i lirska poezija šezdesetih godina, kao i pripovetka osamdesetih... (Pre toga je Skerlić

